

Ағбанның паза Хакас Чирінің Пөзікинапарығ архиепискобы ИОНАФАННЫҢ чаксы сөс пиргенінең сығарылча

КҮРГЕН АЙЫНЫҢ 7-чї КҮНІНДЕ -

ПІСТІҢ АРАЧЫЛАҒЧЫ ХАН ХУДАЙЫБЫС ИИСУС ХРИСТОСТЫҢ ТӨРЕЕНІ

Пістің Хан Худайыбыс Иисус Христос, амыр Арачылағчызы Иң Ап-арығ Мария Хыстаң император Август (Октавия) Иудеянаң устапчатхан туста Вифлеем саарда Төреен.

Император Август поэның чиріндегі чонны санға ал салар чакығны сығарыбысхан. Палестина ол тустарда аның чиріне кірчен полған.

Еврейлернің андаг кибір пар полған, олар чонны уйалары, сөөктері пастыра, санап алып, санға кир салчачанар. Иди полған на сөөктің, уяның поэның саарлары паза өбеке-адаларының орыннары пар полғаннар, аннапар Худай Иң не чаксы Сөзін пир салған Мария Хыс паза Худайгасын Иосиф, хайзылары Давид ханның сөөгінең сыхханнар, Давид ханның Вифлеем саарынзар парып, анда санға алып парарға кирек полғаннар.

Тиксі хазнада чонны санға алчатхан сылтағнаң, Иң Ап-арығ Мария Хыснаң Худайгасын Иосиф Вифлеемдегі кизи түсчен турада пир дее пос орынны таап полбааннар. Олар Вифлеем саарнаң ырах ниместе малларны хондырарға кире сүр салчан хуйуда хонып аларға тохтабысханнар, хайда мал азырачаң чічир паза хуруғ от ибіре чайа тастал парған полған.

Мында, соох хараада, пир дее иптгиг ондайы чох орында Худай-Кизи, амыр Арачылағчызы Иисус Христос төреп парған.

«Пасхачыл чазытты паза иң не саблыг киректі көрчем, - Ап-арығ Тигіриб сарнапча, - Тигір - хуйу; Херувимнің Пайзаңстол - Хыс; көлбе - ол орын, хайда Христос Худай-Часпала чатча».

Пир дее ағырсыныс чох, Худай-часпаланы төрет салған Иң Ап-арығ Мария Хыс, Позы ла, пир дее полызыг чох, наа ла төреп парған Худай Часпаланы, кістерге ораап алып, көлбеде чатыр салча» (Лк. 2).

Че пу сымзырых хараа, чачан тиксі кизи төлі чазыхтыг тирең уйгаа пастырчатхан, Худай Оолгы - амыр Арачылағчызы Иисус Христос Төреп парғанынаңар иң не пурнада мал хадарчылары ис салғаннар, хайзылары ол хуйу хыринда постарының хойларын ол хараа хадарғаннар. Оларның алнында Худайның Ангелі тур салып, теен: «Хорыхпаңар, амды мин сіерге илбек өрністі чаксыхабарлапчам, хайзы чир үстүндегі прай кизілерге полар, иди

сіерге пүүн Арачылағчы төреп парған, Ол Хан Худай Христос полча, Хайзы Давид ханның саарында».

Ол угаа үрүгістіг тіл-аасты ис салған соонда, амыр мал хадарчылары, кизілерні арачылап халар үчүн, Тигірден түскен Арачылағчаа, пастағылары полып, пазырынып аларға турыстыра пол парғаннар.

Вифлеемдегі мал хадарчыларына ангелліг чаксыхабар хайхастыг ондайнаң искіріл парғанда, идок Христостың төреп парғанынаңар іскеркідегі чылтыстарны үгречен пілігчилерге Тигірдегі чылтыс сизіндір пирген. Иди оларның пастыра, тиксі көп худайлыг амырның адынаң, амырның сын Арачылағчызының, Худай-Кизинің алнында, тізектеріне түзіп, іскеркі чирлерден килген ухаанчылар пазырынып алғаннар. Олар Худай-Часпаланың алнында постарының сыйыхтарын сал пиргеннер: алтынны, ладанны паза чаксы чыстыг смирна хайахты» (Мф. 2,11).

Пістің Хан Худайыбыс Иисус Христостың, Кизи полып, Төреп парғанын сағысха кирип, Тигіриб пу үлүкүнни илбек үлүкүннирін турғыс салған. Аның пасталғаны илчилернің тустарына килісче.

Император Максимиан устапчатхан туста, 302 чылда, Христос Төреен үлүкүнде, Худай туразында 20000 никомидийскай христостығлар, өлімге читіре, өртет салғаннар. Олох чүс чылда, Тигіриб хатыг сүрдірген соонда, Тигіриб пос чуртастыг паза киртіністіг пол парып, Рим империязының ээзі олох Максимиан полыбысхан.

Ол тустардаң сығара Хрис-

тостың Төреен күнін Тиксі чир үстүндегі Тигіриблерде илбек үлүкүннеп пастааннар. Піс прай анзын ап-арыг Ефрем Сириннің, ап-арыгчыларның; Илбек Василийнің, Григорий Богословтың, ап-арыгчы Григорий Нисскийнің, ап-арыгчы Амвросийнің, ап-арыгчы Иоанн Златоустың паза Тигірибнің IV-чї ч.ч. пасха даа ап-арыг адаларының үгредіглерінен піліп алчачы.

Ап-арыгчы Иоанн Златоуст 385 чылдагы чооғында пу үлүкүнни угаа иргі тустагы үлүкүн тіп адап салған.

Олох чүс чылда, Вифлеемдегі хуйуда, хайзы Иисус Христостың Төреенінең саблан парған, апостолғатиң хан-ипчи ап-арыг Елена, Константин ханның ічезі Христостың Тірігичайапчатхан Аарлыг Кірөзін таап алған соонда, Голгофа хыраңның үстүнде илбек Худай туразын пүдір салған, хайзын пүдір саларға аның хан-оолгы Константин угаа көп күсті пир салған.

Император-ипчи Феодосияның 438 чылда сығар салған чозағында, паза император Юстианның 535 чылдагы чозағында, Христостың Төреен күнін тиксі чир үстүнде илбек үлүкүннең чозах сығарыл парған.

Пастагы үс чүс чылларда, хачан христостыг Худайга тоғыныстарны толдырарын, хызып, сүрченнер, - Иерусалимская, Антиохийская, Александрийская паза Кипрскай Тигіриблерде Христос Төреен үлүкүнни Аның Кірөстелген үлүкүннен піріктір салчачанар, иди хада-пірге пол парған үлүкүн - Худай түскені тіп адал парған. Аның сылтаа, хынза, анзынаң пол парған полар, иди Христос Позының Төреен

күнінде кірөске түзіріл парған теенінең сығара пол парған полар.

Ап-арыгчы Иоанн Златоуст поэның чооғында иди теен: «Христос Төреен күн - Худай түскен күн тіп адалбинча, че Ол Кірөстелген күн - Худай түскен күн тіп адалча». Иди Христостың Төреен күнін Худай түскен үлүкүннен хада үлүкүннирі IV-VIII-чї чүс чылларға читіре парған...

Чаксыхабарның киречілеенінең, Тигірибнің ап-арыг адалары Христостың Төреен күнін угаа өрністіг паза илбек үлүкүн тіп, хоостап, чоохтапчалар, хайзының соонда, пасха даа худайлыг үлүкүннер пасталыбысчалар.

Худай Оолгы Иисус Христостың амырзар ағылған үгредиінде нандыр полбас сурыг чоғыл. Андар миллионнар хуттар паза чүректер тартылчалар идок, хайди прай тіріг ние чуртас пирчеткен күнзер тартылча.

Паза өөнї анзы, хайди Христос-Ыначактың көлбе-пубайының хыринда, тиксі кизи төлінің адынаң, Агаа оланай мал хадарчыларының паза іскеркі чирлерден килген ухаанчыларның пазырынып алғаннары.

Христостың үгреди оланай, иң хыйга, тирең паза прайзын чаксы паза өтіре пілчеткені, Христостың прай саринаң сіліг полчатханы, оланайы паза иң не хыйгазы пісті угаа тың Хан Худайыбысха хындырча.

Иисус Христостың Төреені - угаа илбек сыйых прай чирдегі төлліг нимесе, хайзы, чазыхха кір парып, чабыс түс парған полған.

Худай Оолгы чирзер, Кизи полып, түспеен полза, кизи төлі поэның күзінең Худайзар көдіріл полбасчых. Аннаңар Худай Оолгы чирзер Түскен. Ол кизілерзер Килип, оларға Позын асхан паза агаа (кизи төліне) хатап поэны наачылап алчан ондайны пир салған, Обркідегі Худай-Аданаң чарастыр салып, агаа Позының Омазын паза Позының сіліг пүдізін сыйлап пирген.

Христостың пістің үчүн, көлбеде чат салғаны үчүн, піс Тигірдегі Худайның паазы чох сыйиин аарлирға кирекпіс, иди ол сыйыхтың чариинда прай кизи төлінің арачылан халарынаңар ікінчилес чох иділ парча.

Турыстыра паза хыныснаң сының Күніне - Иисус Христос Худайга өрніснен пазырынаңар.

Хан Худайнаң на хада ползабыс, піске хыйга сағыс, хазых, чылыг, чарых паза үлүстіг чуртас пиріл парар.

ЯҖБАН ЕПАРХИЯСЫНЫҢ ЧУРТЯЗЫНДАҖЫ КИРЕКТЕРНИҢ ПАЗА ЯРКАЛАЙНЫҢ ХУДАЙҖА ТОЛДЫР САЛҖАН ТОҖЫСТАРЫНЫҢ ИҖБЕРИҖИ

Кічиг хырлас айының 5-чү күнінде, Иаков илчһи, Хан Худайның харындазын, хумартхылап, үлүкүннечен күнде, (Татарстанның Зеленодольскай аймагы) Троицкай соборның Раифсктеги иреннерниң Богородицкай монастырьында аркалайларның соборлыг Худайга тогынызы толдырылган.

Кічиг хырлас айының 7-чү күнінде, Иц Ап-арыг Худайтөреткенниң хайхасчайачан обыразы таабыл парган орында Казаньның паза Татарстанның митрополиди Кирилл, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан, Корейяның архиепискобы Феофан, Орсктың паза Гайсктың епискобы Иринсей, Чистопольсктың паза Нижнекамсктың епискобы Пахомий, Бузулуксктың паза Сорочинсктиң епискобы Алексей, Альметьевсктиң епискобы Мефодий, Губкинсктиң паза Грайворонсктың епискобы Софроний, Сердобсктың паза Спасктың епискобы Митрофан, Галичсктиң паза Макарьевсктиң епискобы Алексей, Енисейсктиң паза Лесосибирсктиң епискобы Игнатий Татарстандагы Казанскай кафедралыг соборда үлүкүнниң Худайга тогынысты толдыр салганнар.

Кічиг хырлас айының 12-чү күнінде, Әгейсктиң епискобын ап-арыгчобагыч Зиновийни паза аның чобагыч пичезин Зиновияны хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Гизадагы (Египет) илбекчобагыч Минаның Худай туразында Худайга тогынысты толдыр саларына устаан.

Худайга тогынысты толдыр саларында араласханнар: Корейяның архиепискобы Феофан паза улуг абыс Алексей Машков.

Кічиг хырлас айының 12-15-чү күннеринде, Ап-арыгдан Ап-арыг Патриарх Кириллның чахсы сөс пиргенинен, Москвада социальнай польызг идеринче IV-чү Тиксигитириблг съезд ирткен.

Ағбан епархиязына Устапчатхан аркалайның чахсы сөс пиргенинен, чыылыгда аралазарга Андрей Габченко абыс пар-килген.

Кічиг хырлас айының 7-15-чү күннеринде, Москваның паза тикси Орыс чириниң Патриархы Кириллның чахсы сөс пиргенинен паза Коптсктың Ап-арыгдан Ап-арыг Патриархы Тавадрос II-ниң хыгырганына, Москва Патриархадының абыстары паза монахтары Египетсер пар килгеннер. Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан пу чорыхнан устаан.

Чорыхчылар санына киргеннер: Корейя архиепискобы Феофан, хайзы сагам Хызыл епархиязына устапча; Бахчисарайсктың епискобы Каллиник; ОВЦС-тың хачызы иеромонах Стефан (Игумнов); Москвадагы Марфо-Мариинскай обительниң пастагычызы игумения Елисавета (Позднякова); Ағбан епархиязының иконалар пасчан мастерскоыйның устагычызы Екатерина Соловьева; Ағбан епархиязының абыстары: улуг абыс Александр Ильин, иеромонах Палладий (Винников), абыстар: Павел Кузьмин, Георгий Жаткин, Роман Могилат, Артемий Могилат.

Кічиг хырлас айының 18-чү күні, иирде, ап-арыгыч Павелни, Константинополь патриархын паза Худайгасын

Варлаам Хутынскийни хумартхылачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Кічиг хырлас айының 19-чү күнінде, ап-арыгыч Павелни, Константинополь патриархын паза Худайгасын Варлаам Хутынскийни хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан, соборның абыстарына хада, Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Кічиг хырлас айының 20-чү күнінде, Мелитинсктеги 33 чобагычы паза Галисийсктеги Худайгасын Лазарьны хумартхылачан күнде, Москваның паза Орыс чириниң Ап-арыгдан Ап-арыг Патриархы Кириллның төрсен күнінде, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан аркалайның туразындагы Сергиевскай Худай туразында Худайга тогынган.

Кічиг хырлас айының 20-чү күні, иирде, Архистратиг Михаилның паза Тигирдеги пасха Күстерниң Чыылиин үлүкүннечен күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Кічиг хырлас айының 21-чү күнінде, Архистратиг Михаилның паза Тигирдеги пасха Күстерниң Чыылиин үлүкүннечен күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Сыра поселоктагы Михайло-Архангельскай Худай туразында Худайга тогынысты толдыр салган.

Кічиг хырлас айының 22-чү күнінде, Худай Иезиниң «Скоропослушница» иконазын үлүкүннечен күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Асхыс аймааның Пилтир поселогындагы пу иконаның адына Худай туразында Худайга тогынысты толдыр салган.

Кічиг хырлас айының 26-чү күнінде, Тилексидеги үгретчилерни паза ап-арыгыч Иоанны, Константинопольның архиепискобын хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Томсктагы Богоявленскай кафедралыг соборда Худайга тогынысты толдыр саларында араласхан.

Улуг хырлас айының 2-чү күні, иирде, Иц Ап-арыг Худайтөреткенни Худай туразынзар Киргени үлүкүнниң алнында паза Худайгасын Григорий

Декаполитти хумартхылачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 3-чү күнінде, Худайгасын Григорий Декаполитти хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 3-чү күні, иирде, Иц Ап-арыг Худайтөреткенни Худай туразынзар Киргени үлүкүнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 4-чү күнінде, Иц Ап-арыг Худайтөреткенни Худай туразынзар Киргени үлүкүнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 5-чү күнінде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Хакас Республикасының Пирігістер палатазының 15-чү чылы толчатханын таныхтачан хайыныста аралазып, поэзының алгыастыг сөзін искирген.

Улуг хырлас айының 8-чү күні, иирде, Худайгасын Алипий столпникти паза ап-арыгыч Иннокентийни, Иркутсктың епискобын хумартхылачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 9-чү күнінде, Худайгасын Алипий столпникти паза ап-арыгыч Иннокентийни, Иркутсктың епискобын хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 9-чү күні, иирде, Худай Иезиниң «Знамение» иконазын үлүкүннечен күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 10-чү күнінде, Худай Иезиниң «Знамение» иконазын үлүкүннечен күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг

архиепискобы Ионафан Ағбандагы Знаменскай Худай туразы-частомайда Худайга тогынысты толдыр салган.

Улуг хырлас айының 12-чү күні, иирде, ап-арыг Андрей Первозванный илчһи хумартхылачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 13-чү күнінде, ап-арыг Андрей Первозванный илчһи хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан, соборның абыстарына хада, Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 15-чү күнінде, Аввакум ухаанчыны хумартхылачан күнде, паза монах поларга сазын хырыхтыр салганына 38-чү чылы толчатхан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан аркалай резиденциязындагы Худайгасын Сергей Радонежскийниң адына Худай туразында Худайга тогынган.

Улуг хырлас айының 16-чү күнінде, Софроний ухаанчыны паза Савва Сторожевойны хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан, соборның хутхадарчыларына хада, Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 16-чү күні, иирде, ап-арыг илбекчобагыч Варвараны паза Худайгасын Иоанн Дамаскинни хумартхылачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

Улуг хырлас айының 17-чү күнінде, ап-арыг илбекчобагыч Варвараны паза Худайгасын Иоанн Дамаскинни хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Ағбандагы Благовещенскай Худай туразында Худайга тогынысты толдыр салган.

Улуг хырлас айының 18-чү күні, иирде, ап-арыгыч Николайны, Ликия Мириниң архиепискобын хайхасчайачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан Хараагы Худайга тогынысты Спасо-Преображенскай кафедралыг соборында толдыр салган.

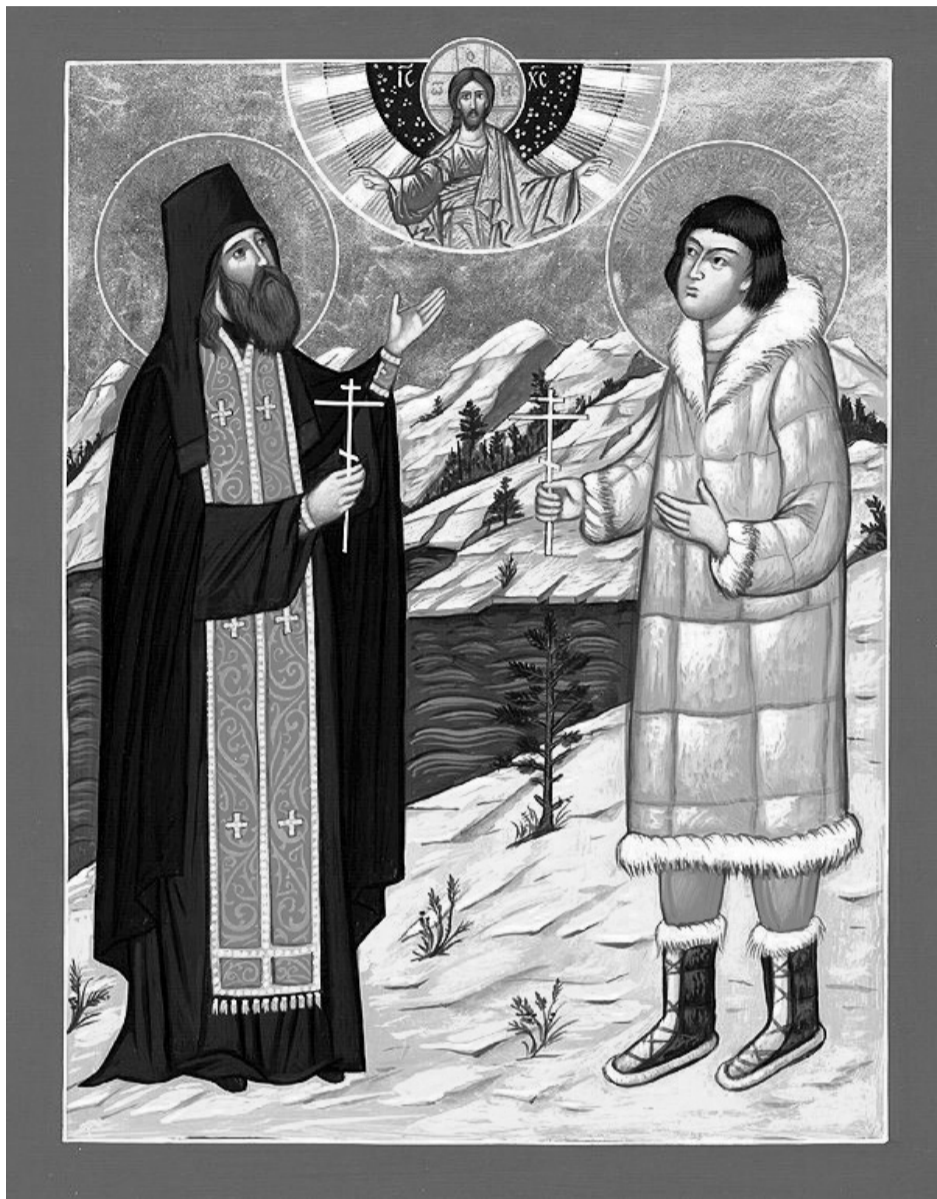
Улуг хырлас айының 19-чү күнінде, ап-арыгыч Николайны, Ликия Мириниң архиепискобын хайхасчайачан күнниң таңдади, Ағбанның паза Хакас чириниң Пөзикинапарыг архиепискобы Ионафан Ағбандагы Никольскай (ирги) соборда Худайга тогынган.

Улуг хырлас айының 19-чү күнінде, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан иирдеги «Ағбан» телекөригиде телекөригилерниң сурьларына нандыр пирген.

Улуг хырлас айының 23-чү күнінде, ап-арыг чобагыч Минаны, Ергогенни, Евграфты паза Белгородсктың епискобын ап-арыгыч Иоасафты хумартхылачан күнде, Ағбанның паза Хакас чириниң архиепискобы Ионафан аркалай резиденциязындагы Сергиевскай Худай туразында Худайга тогынган.

АЛЕУТ ОЛТЫРЫХТАРЫНДАҒЫ ҒЫНСАБЛАНЫСТЫҒ КИРТІНІС

Алеуттар чукчаларох охсас чаалазаачы чон полған. Паза пу кизек чонның хуллары пар полған. Олар постарының хончытарына тыныбызып, оларның кізілерін пленге кирип алчаннар. Алеуттар пай пілістігі аңчылар, палыхчылар полғаннар. Орыстар андар киліп, оларны Христосар айландыр салған соонда, олар сала пазымның пол парғаннар. Оларның аразынан ап-арыг чобагчы Петр Алеут таабыл парған.

Пу чонның алеут тіп адал парғаны андағы олтырыхтарының адынан палгалыстыг полча. Алеут олтырыхтары тіп орыстар адап салғаннар, че ол кизек чон позын унанган тіп аданчан полған. Амғы тустарға читіре пілдізі чох полча, нога орыстар оларны иди адап салған полчаннар. Чукчаларның паза коряктарның тілінен анзы «олтырых чуртагчызы» теєні.

Пастап көр килзе, алеуттарның чуртазы паза кибиілері алтынзархы пасха кизек чоннарның пасха нимес тіп саналча. Андағы кизек чоннар прайзы даа талайдағы палыхтарнаң, морсыхтарнаң, тискер азахтыларнаң, ідөк киттернең паза аймах-пасха аң-хустарнаң, урухтарны урып, сөзірбелерні тастап, паза пасха даа көйтк оңдайнаң аңнап алып, оларнаң азыранчаннар. Оларның терілерінен кип-азахты тігіп алчаннар, палых-аңнарның үзінен чурттарын чарыгчаннар, ідөк ол аңнарның істіндегізі паза сөбктері тузаланылчаннар, - талай аңнарның хурсахтарын, чახсы тогынып алып, оларнаң ідістер ідіп алып, анда кизек ниме-нооларын чыгчаннар.

Алеут ипчїлер аймах-пасха оттарнаң сүүмектерні паза пасха даа чуртаста кизек ниме-нооларны тігіп аларға іделгї полчаннар. Ідөк оларнаң кип-азахты сїліг хоостап алчаннар (олар торгы чїптернен порт полбачаннар).

Алеуттарның кибиілігї чир-чурттары пар полчан, олар барабора тіп адалчаннар. Андагї чир-чуртта нинче-де сөбіре чуртаң. Прай ибїркізін чახсы

көріп алар үчүн, олар талай хазындағы хастарда турғызыл парчаннар. Ідөк олар азыранчаң аң-палыхтарны алай ба бырчының чагыннапчатханын көр таап алчаннар. Чир-тураның ханаларын киттің сөбктерїнен, хурут отнаң паза теєрілернен сїлігїлеп, пик идіп алчаннар. Ол чуртсар тура хырындағы тизіктен кїрчєннер. Чир-тураның істїнде, төгенї кїртїп алып, пасхысты турғызып алчаннар.

Пу оңдайнаң алеуттар 19-чы чўс чылга урундыра чуртааннар. Орыстар килгенїнен, олар тураларны турғызып пастааннар.

Христианство андар килер алнында, алеуттарның көп ипчїлігї алай ба көп ирлїгї чуртаң кибиі пар полған. Ідөк олар өмєселїг хоныхтыг чуртаңаннар. Аалчыны улулап, чурт ээзі поэзының ипчїзін аалчынаң хоньп аларға пирибїсчєн.

Европадаң килгеннерге анзын көрерге пасхачыл полған: алеуттар хулларны тутчаннар. Олар хулларын угаа тың хатыглап салыбысчаннар, пірєсєдє өдїр тєє салчаннар. Көбїзін олар пленге алып алған кїзілернї хуллар идінібїсчєннер. Хай-пірєс эєлєрнїн онарлап хул полчан. Ідөк олар хулларын кизек нимє-нооларға орнабысчєннар; тас пычახха, кайак-кимє аарлыг аарах полчан, аның үчўн, ирєпчї хул пирил парчан.

Алеуттар, өбїнндє, ипчї тамыры хоостыра, туганнасчєннар. Оларның ирєннерї паза ипчїлерї тиң ұлгўлігї полчаннар.

Христианство андар килер алнында, алеуттар хамначаннар паза чახсы аңнас полар үчўн, хара кўстернї хыгырынчаннар. Оларның хамнары прай чуртастары кизїре кїртїлгєн чўснєң чўлєн салып, чуртаңаннар. Иди хубулып алып, хамнар, сегїрїп, теєлбєктєнчєннер.

1741 чылда Алтынзархы чирлер-чє чөрчєн чорыхчылар Алеут олтырыхтарын азып, пу чонны амыр-наң таныстыр салғаннар. Чє ол

таныс амыр ла полбаан, пірєсєдє алеуттар улуг кимєлєрнї өртєбїсчєннер, алай ба андар килгеннернїң чурттарын тонабысчєннар, иди ікї дєє сариндағы кїзілернїң чуртазы ызыхха пирил парчан. Чє пола-пола, чарас салып, садыг кизєс амыр тургызыл парған: орыстар анда хыстырға халчаннар, паза оларның хай-пірєсї алеут ипчїлігї польбысчєн.

Орыстар Охотскта паза Камчаткада школаларны азып пастааннар, анда алеут палаларны орыс тїліне үгрєтчєннер. Алеуттар орыстарнаң чуртаста кизек полчатхан көп нимє-нооларны алынып алғаннар. Мында Российско-Американской компания Алеут олтырыхтарын өдєлєндїрєрїндє паза алеуттарны харасхы чуртастан сыгарып аларында угаа көп тогысты ит салған. Орындағы асхынах санныг чон аймах-пасха палыхты паза андағы чирлернїң аң-хустарын аңнап, промышлєнностыа пользып пастаан.

Худайзар хыгырчаң орыстар алеуттарны сынсабланыстыг кїртїнєсєр айландыр салғаннар. Постарының кїртїнєстерїн алыстыр салып, алеуттар Христосха сын кїртїнєстїг пол парғаннар. Паза анзын таныхтирға кизек: сынсабланыстыг тигїрїб Петр Алеутты ап-арыг чобагчы тіп улуглапча.

1867 чылда, Алеут олтырыхтары Алясканаң хада, Америкааң садыл парған. Орыс чирїне кїрчєткєн Командорской олтырыхтарда ла алеуттар халғаннар, хайдар олар орыстарнаң хада кїр парғаннар. Постарының чуртас кибиірін чїдїр салғаны паза пасха чоннарнаң аралас парғаны поэзының кирєсн ит салған: 20-чї чўс чылның икїнчї чардыгынаң сыга ра ол асхынах чонның чуртазы төбїн тўзіп пастаан.

1920-30 чылларда, Совет ұлгўзі пик турыбысхан тустарда, ол хомай кизектї тўзєт саларында хай-пірєс тогыстар идїлчєн, чє Америкадағы алеуттар, индєсєтєрєх чїли, хыза пастырып, хорачаннар. Ол хыза пазыс 1960 чыллардан сыгара ла көмєзєк тўзєдїліп пастаан.

Амғы тустарда алеуттарның чуртазы кидєркїдєн килгєн чоннарнынаң пасха нимєс. Россиядағы алеуттар Камчатской крайдағы Никольское аалда көп аарах чуртапчалар. Анда чибїргїчє лє кїзі пос тїлінен чоохтан полча, - пасха диалєкттєр чїт тєє парғаннар тииргє чарир. Амғы тустарда тиксї ах чарыхта алеут тїлінен чоохтанчатхан 350-чє кїзі лє халған.

Орыс садыгчылар паза промышлєнниктєр Алтынзархы Амерканың чирїне 17-чї чўс чыл пасталчатхан тустарда чидє салғаннар, ол чўс чылның халғанчызынзар Григорий Шєлихов Алясканың хазында орыс аалны - Ёс Ап-арыгчының адынаң кимєлєр турчаң орынын тўстєп салған.

1794 ч. ўртўн айының 24-чї кўнїндє Валаам монастырынаң сигїс орыс Худайзар хыгырчаңнар Алясканың Кадьяк олтырыгынаң чидє салғаннар. Андар чидїп алғанда, монахтар, сах андох. Худай туразын паза школаны пўдїрїп пастааннар.

Чє, тўрчєдєн, садыгчыларның паза монахтарның аразында хырыс-табыс сыгыс килгєн: Худайзар хыгырчаң монахтар орындағы асхынах чонның алнына турыбысханнар, хайзыларын ол чирлєрзєр кидєркїдєн килгєн садыгчылар удаа, арага їзїртїп алып, хысчєн полғаннар. Аның сылтаанда, садыгчыларның компаниязы Худайга тогынатхан кїзілєргє ахчаны тўлїрїн угаа тың хызырыбысхан, аннапар Аляскада пїр лє монах халған, аның ады Герман, хайзы Аляскадағы Худайгасын Герман тіп, сабландырыл парған.

Герман монах кичїчєгєс Еловай олтырыгаста чурт салыныбысхан, хайзын ол Наа Валаам тіп адап салған. Ол анда чалгызаан 40 чыл азыра чуртап салған. Ол өкїс халған алеут палаларны тонандырып, азырачєн, паза ол

кичїг чонның алнына турчаң, агырыг кїзілєрнї имнєчєн, хызылчатханнарға польєс пирчєн. Алеуттар монахсар часхарыны паза чөптї алып аларға кил-парчаннар. Худай кїзї Герман алсуд палачахтарның килгєнїне угаа тың өрїн парчан, паза тадылыг іпєгєстєрнї ит пирил, оларны сыйлачєн.

Аляскада сынсабланыстыг Худайзар хыгырчаң кирєктїн өдєлєнїзі Москва-ның ап-арыгчызы Иннокентийнєн палгалыстыг полча. Мында ол, орындағы чонның тїлїн үгрєнїп алып, Ап-арыг Пїчїктї тїлбєстєп пастаан. Мындох ол пастағы алеут абысха хольн салған, хайзы Сынсабланыссар көп алеуттарны, эскимостарны, индєсєтєрнї айландыр салған. Ол тустан сыгара Худайзар хыгырчаңнар орындағы чоннаң сыххан абыстарны тимнєп саларға кўстєнчєннер.

Орыс сынсабланыстыг Худайзар хыгырчаңнар, пасхазынаң гимнєстїрзє, орындағы асхынах санныг чоннарға європейской оңдайнаң на чуртирын хыспачаннар, оларға постарының кибиірен: алеутской оңдайнаң, аңнап-хустап, агас кїртїп, паза оларның кибиірчєнє истї согып аларын хайралап халарын пирчєннер.

Орыс Алясканың тархыны 1867 ч. көрїк айының 30-чы кўнїндє тоозыл парған, хачан Александр II император, Алясканы Алеут олтырыхтарынаң хада, США-ға садыбысханда, чє Сынсабланыс паза орыс культуразы пу чирлєрдє амғы тустарға чїтїрє тїрїг халған. Амғы тустарда ол чирлєрдє 90-ға чагың сынсабланыстыг тигїрїблєр пар, паза пу ырахты чирлєрдє Худайгасын Германға паза ап-арыгчы Иннокентийгє, чарыдылып, нинчє-дє Худай туразы тургызыл парған.

Ап-арыг чобагчы Петр Алеут (+1815)

Кадьяк олтырыхтағы Чукагнак аттыг саарбах алеутха, Петр атты пирил, кїрөскє тўзір салғаннар.

1815 чылда, саарбах Петр, поэзының он ўс алеут-нанчызынаң хада, Калифорнияның чарлары хазынар, хазыр чилгє сўрдїрїп, кимєлїг чўс килгєн, хайда оларны испанєцтєр пленгє алып алғаннар. Испанєцтєр алеуттарны Сынсабланыстыг кїртїнєстєн хыйа саабызып, католиктєр польбызарға хысханнар, чє пленгє кїр парған саарбахтар көкїлєрїндєгї кїрөстєрнї көзїдїп, анзынаң хыйа сапханнар. Андада оларны, чаргылап алып, икїлєрнєн камераларда чаап салғаннар.

Тўрчєдєн, ікї алеутты хатабох Сынсабланыстыг кїртїнєстєн хыйа саабызарға чөптєснєр. Чє оларны чөпкє кир полбин, Петрның холларының паза азахтарының салааларын кизє тартыбыс турғаннар, прай анзын аның арғызы Иван Кыглай көргєн.

Чобагчы пол парчан Петр Алеут, Сынсабланысха сын полчатханын кирєчїлєп, «мин Христоснаң хадабын, өлїмгє чїтїрє» тіп, тыыда чоохтаныбысхан, хачан аның ханы тоозыл парғанда, чобаглыг өлїмнї ол поэзына алын салған.

Ікїнчї саарбахты ідөк өдїр саларға тимнєн салғаннарында, Монтерєядағы испанєцтєрнїң ұлгўзїнен плєндєгїлєрнї поэдыбызар чажыг чидє салған. Иди ікїнчї саарбах, орыстарзар килїп, Петрның чирлєгї чуртазы чобаглыг тоозыл парғанын Петр Яновскийгє (схимонах Сергей) искїр пиргєн, хайзы чобаглыг кирєк пол парғанын Санкт-Петербургсар искїрїбїсчєн.

Аляскадағы Худайгасын Герман, аның Христосха сын үгрєнчїзі Петр Алеуттың чобаглыг өлїмнї поэзына алын салғанын Яновскийнєн ис салғанда, сах андох, наа тоозыл парған саарбах Петр Алеуттың ады үчўн, алданыстыг сурынызын Худайзар бсхан.

1980 чылда, 15 частыг Петр Алеут, Сынсабланыстың алнына турып, чобаглыг өлїмнї алын салғаны үчўн, Аляскадағы Сынсабланыстыг Ситкинской єпархияның ап-арыг кїзїзі тіп, сабландырыл парған.

ИИСУС ХРИСТОСТЫ КІРӨСКЕ ТҮЗІРГЕНИ

Хан Худай Кірөске Түсчөткенде, Ап-арыг Хут Түскенненер пу үлүкүн Худай Түскені тіп адал парган: Худай-Ада Тигірден Позының Оолгынаңар киречілеен: Ап-арыг Хут, кілбөк польп, Худай Оолгына Түскен.

Хан Худайның Төрсенінің паза Кірөске Түскенінің аразы улуг нимес - нинче-де ле күн. Ыраххы тустарда, ол ікі үлүкүннн піріктіріп, илбек үлүкүннеченер. Че, Иисус Христостың Төрсенінің Кірөске Түскеніне читіре, көп тус ирт парган - отыс чыл. Нога Иисус Христос Төрсен соондох Кірөстелбеен, че ир синіне читкенде ле? Аның чазыгы чохтаңар Ол Кірөске түзерін киректебеен, хайзы піске ле, чазыхтыңларга кирек полча. Агаа амырда наа ондайнан Худай-зар хыгырчаң үгретчі полар үчүн, Кірөске Түзіп, Ап-арыг Хуттың пай күзін алынып алары кирек полган. Иудейлерннн кибірінен иди-сөөгінен паза худынаң пик пол парган отыс частаң чиит нимес үгретчі ле аарластыг паза ізестіг полчан.

Худай пөк салганынаң, Иисус Христос отыс часха читіре олаңай, ибiркізіне пілдіртпін, чуга хоньхтыг ада-ічезінең хада Назарет саарда чуртаан. Иди-сөөгінен паза худынаң пик пол парып, иң хыйга сагысты алынып, Худайга паза кізілерге хындьрып, Позының ағас узы-үгретчізі Иосифтің паза ічезінің сөстерін истіп, чуртаан.

Хачан Аннаңар амырда пілер тус чагыннабысханда, Иордан сугның чарларынзар ухаанчы Иоанн Алнындапарчатхан килче. Ол кізілернн иргі тустардох сагаан Арачылагыны турыстыра удурлирга тимнеп саларга килген. Хан Худайның Тигірдегі Хан Чиріне кіріп алар үчүн, кем аның алнында тирен пыролаңып паза ачырганып алданган, оларны Иорданда кірөстеен. Ол чазыхтыңларның аразында, амыр польп, Иисус Христос чазыхтарынаң арыгланарга нимес, хайзы Аның чох полган, че сугның сынын ап-арыглап саларга паза Позының көзідиинен Кірөске Түзіріс Чазыдын тургыс саларга Килген, хайзы піске Хан Худай чирінің чаксызынзар паза сабланызынзар кірчен ізік полча.

Иоанн Алнындапарчатхан Худайның хулы полчатханын пілініп, амыр паза чалтанып ала, Позының Хан Худайын кірөстирінен хыйа саапча: «Мин Синнен кірөстелерге кирекпін, че Син минзер килчезін ме?» Андада Арачылагы тыыда чоохтаныбысхан: «Сагам анзын халгыс сал, амды піс сынын толдыр саларга кирекпіс (Мф. 3, 14-15). Андада Иоанн Кірөстегчі Христостың пазына холын саларга тідінген. Хачан Хан Худайны Иордан сууна патырчатханда, Ол тигірлерннн азылчатханын паза Ап-арыг Хуттың, кілбөк хус польп, Иисус Христостың пазына түсчөткенін көр салган, сах ол туста ухаанчы Иоанн Тигірлерден Худай-Аданың үнін ис салган: «Пу Миннн хынчатхан Оолгым полча, Хайзында Миннн чаксы көңнім» (Мк. 1, 10-11).

Худай Түскені тіп ол аннаңар адалча, хайзы Ап-арыг Үс Омалыг Худайның чазыдын амырда чарых азыбысча, хайзын ол тусха читіре ухаанчылааннар; Худай-Ада, Ап-арыг Үс Омалыг Худайның пастагы Омазы, Хайзы Тигірлерден Иорданда Кірөстелчеткен Оолгын Хынчатхан Оолгым тіп, Тигірлерден хысхырган, паза Хан Худайны, Хайзы Ап-арыг Үс Омалыг Худайның ікінчі Омазы

полча, үзінчі Омазы - Ап-арыг Хут, Хайзы Адазының сөзін киречілеп, Аның пазына, кілбөк польп, Түскен.

Паза Худай Түскен үлүкүн тіп ідөк ол аннаңар адалча, иди Ап-арыг Үс Омалыг Худайның пірсі - Иисус Христос, Кірөстеліп, Худайның чаксы күзінең паза сынынаң тол парып, илбек үгретчі паза хайхасчайачаң пол парган, Ол Худай Чозагын паза Худайга наа ондайнан киртінчөң Христостың Тигірибін чирде тургыс салган. Ол - кізі төлінің Арачылагыны, ит-сөөккө кір парган Худай, Худай-Аданың Чалгыс Төрсен Оолгы.

Худай Оолгы Иисус Христос чирзер Килгелекте, кізі төлі Худайны чаксы піл полбинчатхан харасхыда астың чөріп, аарлазы паза чаксызы чох көп худайларга пазырын чөрчөң. Еврей чоңы ла Худайны пілчөң, че прайзы нимес. Соонаң олар даа анзын чідір салганнар...

Хан Худай Кірөстелген күнде, Худайның соонча парчаң чолга тур саларга сагыныбысхан кізілер кірөске түзерге күстенеченер, иди үлүкүннн таңдади, ап-арыглал парган суг полган на кірөстелчеткен кізіні өтіре чарыдып, аннаң чазыхтың харасхызын хыйа сүріп, агаа Худайның чаксы күзін пирче, аннаң олар постары сівечі чили чарып, сынсабланыстың үгредіин, киртінізің чаксы піліп пастапчалар, паза, чаксы киректерні чайап, Тигірдегі Худай-Аданы сабландырчалар.

Піс Ап-арыг Кірөске Түзірісті алып алгабыс, аннаңар Худайның чаксы күзінең өтіре чарыпчатханнар тіп адалчабыс. Че, анын соонда, чалахай польп паза чаксы киректерні чайап,

чарыпчабыс па? Хомай киректерні ит салып, астың чөрбинчөбіс пе?

Хан Худайның Кірөстелгенін сагысха кіріп, поэбыстың даа кірөстелгенібісті сагысха кир көре-енер. Абыс пісті Кірөске түзерге хыгырчатханда, піс сырайыбысхан кидеркізер - харасхы саринзар айланып, аазыбысхаң үс хати сайтаннан паза аның прай чабал киректерінен хыйа сапхабыс, аннаң чииркеніп, агаа чапсыра түкүргөбіс, аннаң іскеркізер - Күнннн сынынзар, Христос Арачылагыңар айлангабыс, Аннаң пірігіп, Агаа киртінчөткенібісті азың искірініп, «Киртініс Таниин» хыгырып, Тигірдегі Ханга тогынарга сөзібісті киргебіс, чирдегі чуртазыбыс тоозылганча Агаа сын киртініснен тогынып, пістің арачыланьзыбыстың ыырчызынаң - чой айнанан, майгыс пілбин, чаалазарга тіп. Че піс ап-арыг сөс пир салганыбысты сайбап салбаабыс па, поэбыстың ыырчыбыс саринзар саабыл парбаабыс па?

Кірөске түсчөткенде, піс иди-сөөгібістің паза худыбыстың аймах-пасха кірінең арыглабызып, Худай сыйлаан сынын паза арачыланьстың көгененен кизібіскебіс. Че піс ол көгенекті кірлеп, үрет салбаабыс па? Чазыхтың кірліг, тала-лың сүбүректерінен чаабын салбаабыс па? Пілінер: чазың кірі ачыргастыг алданысхаң паза Ап-арыг Пирлес Чазыдынаң чууныл парча, хайзынзар сірер удаа чүгүре-паза килерге кирексер.

Кірөстелчеткенде паза миронан таңмалатчатханда, піссер ідөк, көр-рінмин, Ап-арыг Хут түскен, хайди

ол Иисус Христосха түскен, иди Ол пісті Позының чаксы күзінең өтіре чарыдыбызып, харасхы чазыхты хыйа сүрібіскен, аннаң Позының тигірліг таңмазын сыйлап, піске чаксы күзін пиріп, чаксы-чалахай киректерні чайирга тургыс салган. Иди Ол пісті алында чабалның паза өлімнің палалары полчатханыбысхан осхырып, Худайның хынчаң палаларына хатап төрет салган, паза Тигірдегі Хан Худайның Чирінде хас-хачанга чуртирын пир салган: харасхы харааның палаларынаң - чарых күннн палаларына чайап салган (1 Фес. 5, 5).

Харасхы, кірліг киректерібісті піс хыйа сал салгабыс па, паза чарыхтың тириинен тонаң салгабыс па? Ап-арыг Хуттың таңмазын сайбап салбаабыс па? Пісті хатап чазыхтың харасхызы ибiр салбаан ма, төбiркінің харасхы хабарчызы? Прай пу тургызыл парган сурьыгларга полганының на Худай пирген уйаттырчатхан сагызының сыны нандырзын, паза Иоанн Алнындапарчатханың күстіг искірініннн анылазы піске читсін, хайзына үндезіп, Иоаннзар тиксі Иудеяның чоңы, чазыхтарың азың искірініп, кірөстелерге сыххан (Мф. 3, 5-6).

Ап-арыг Иоанн Дамаскинннн үгредіинен; Хан Худай Позын арыгланарга тіп Кірөске Түспеен, че Позы пістің үчүн, арыгланьп, сугдагы чыланнарны унада саабызарга, сугнаң кізілерннн чазыхтарың чуубызарга паза иргі Адамны ахтабызарга, Худай Чозагын толдыр саларга, Үс Омалыг Худайның Чазыдын азыбызар үчүн, паза иң халганчызында, сугны сыннан ап-арыглабызып, піске кірөске түзерінің көрiмiннн паза үгредіин орта пир салар үчүн, Хан Худайны Иоанн Алнындапарчатхан Иордан сугда Кірөстеен.

Аннаңар Тигіриб, Хан Худайның Кірөстелгенін үлүкүннеч, иң поэк паза пілерге угаа сидік Чазытха - Үс Омалыг Худайның тиң полчатханына пістің киртiнiзiбiстi киктеп, оларны тинни улуглап, азың искірінерге паза сабландырарга үгретче. Иди Үс Омалыг Худай пір тиң Сын паза Чарылыс-пас полчатханын азып, иргі тустардагы тайма үгретчiлерннн алчаазын хыйа идібісче, хайзылары Үс Омалыг Худайның тиң полчатханынаң хыйа сапчаннар, ідөк олар Худайның Оолгын олаңай ла сагын таап алган нима тіп санаңаннар.

Чазыхтыг поэбысха Худайлыг Чарыхты кіріп, арыглааны үчүн, чаксы сагызыбысты сыйлирга кирекпіс. Иди, чазыхтаң арыгланьп, арачылан халарыбыс Үс Омалыг Худайның чаксы күзі пирлгенінең арыглал парар. Аннаңар, кірөске түсчөтсе, Худай пирген чаксы сыйыхтарнаң турыстыра тузаланарга кирекпіс. Ол аарлыг хуттыг кипті арыг хайраллирынаңар Хан Худайны Кірөстеен үлүкүн пу сөстерні сагысха кирдiрчe: «Хайзылар Христосха кірөстелчезер, Христосха төбiй поларзар» (Гал. 3, 27), - анзы пістің худыбыс паза чүребіс арыг поларынаңар чакхы.

Хан Худайның Кірөстелгенін сагысха кіріп, паза Үс Омалыг Худайның Түскенін таныхтап, прай сугларның Илбек ап-арыглазы толдырылча. Пу ап-арыг күнде, Худай тураларынаң сыгып, Кірөстіг, Чаксы Хабарлыг, сiвечiлiг чарыгхыларны паза хоругвилернн (Христостың чаламаларын) тудынып алып, саннар сыңырап паза ап-арыг сарыннар сарналып, үлүкүнннн чөріс сугларны ап-арыгларга парча.